

ŽEBRÁK MÍSTO LÉKAŘE

O přínosu nové edice Zbraslavské kroniky k jejímu využití jako historického pramene¹

ANNA PUMPROVÁ

A Beggar instead of a Doctor. A new edition of the Chronica Aulae regiae and its contribution to the use of this chronicle as a historical source:

The article deals with the valuable contribution to the use of the *Chronica Aulae regiae* as a historical source provided by a modern critical edition of the work, which is being prepared for publication. Using specific examples, the author illustrates typical shortcomings of earlier critical editions of the chronicle from the second half of the nineteenth century, prepared by Johann Loserth and Josef Emler, and outlines some of the distinct solutions applied in the upcoming edition.

Key words: Chronica Aulae regiae (Cronica Aule regie), Josef Emler, Johann Loserth, medieval chronicles, editions, historiography of the 14th century

Jedním ze základních předpokladů kvalitní historické interpretace středověkých narativních pramenů je práce s kritickými edicemi, které si kladou za cíl na základě studia a srovnání dochovaných rukopisných záznamů určitého díla konstituovat jeho text v podobě co nejbližší autorskému zápisu.² Historiografické spisy českého středověku byly kriticky vydávány ve druhé polovině 19. a v první polovině 20. století v řadě *Fontes rerum Bohemicarum* a pro mnohé z nich zůstalo toto vydání do dnešní doby posledním. Tak tomu bylo i v případě *Zbraslavské kroniky*. Moderní kritická edice tohoto základního pramene pro dějiny konce 13. a prvních desetiletí 14. století je připravována do tisku 130 let poté, co byl

1 Studie je náhradou za příspěvek *Literární zdroje Zbraslavské kroniky*, s nímž jsem vystoupila na konferenci *Kroniky jako historický pramen* a jenž se v té době již nacházel v rozšířené podobě v tisku (Anna PUMPROVÁ, *Oblasy bible, antických a středověkých autorů v textu Zbraslavské kroniky*, Graeco-Latina Brunensia 19, 2014, 2, s. 81–117). Studie byla zpracována v rámci řešení projektu IRP *Vivarium* Ostravské univerzity.

2 Srov. Anežka VIDMANOVÁ, *K vydávání latinských textů české provenience ze 14. a 15. století*, HT 8, 1985, s. 271–283, zde s. 277.

zpřístupněn Josefem Emlerem ve čtvrtém svazku FRB (1884).³ Vzhledem k tomu, že impulsem k přípravě moderního vydání nebyl nález dosud neznámého rukopisu rozsáhlejší části *Zbraslavské kroniky*, vyvstává otázka, co tato edice ve srovnání s předchozími přinese nového a v jakých ohledech přispěje k lepšímu využití kroniky jako pramene medievistického bádání. Odpověď na ni je hledána na následujících stranách prostřednictvím srovnání přístupu zhotovitelů starších edic a chystaného vydání. S ohledem na rozdílnou situaci dochování jednotlivých částí *Zbraslavské kroniky* a z toho vyplývajících specifik jejich zpřístupnění je analýza problematiky edičního zpracování díla organizována podle jeho knih. V úvodu je však zapotřebí alespoň stručně připomenout historii vydávání největší českolatinšské kroniky.

Edice *Zbraslavské kroniky*

Dějiny zpřístupňování textu *Zbraslavské kroniky* začínají na úsvitu 17. století, kdy byl text druhé knihy díla publikován spolu s dalšími prameny k českým dějinám Marquardem Freherem v rámci antologie *Rerum Bohemiarum antiqui scriptores aliquot* (1602).⁴ M. Freher druhou knihu *Zbraslavské kroniky* vydal z dochovaného autografu (*V*), který byl o dvě desetiletí později s jinými rukopisy heidelberské knihovny rýnských falckrabí jako válečná kořist darován papeži Řehoři XV. a převezen do Říma (dnes je pod sign. Pal. Lat. 950 uchováván v *Bibliotheca apostolica Vaticana*).⁵

3 *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, FRB IV, Josef Emler (ed.), Praha 1884, s. 3–337. Zpracování nové edice vzniklo s podporou Grantové agentury České republiky, hlavním řešitelem projektu (P405/10/0425 *Zbraslavská kronika: kritická komentovaná edice*) byl Libor Jan, který spolu s Robertem Antonínem a Zdeňkem Žaludem připravil historický komentář, vlastní edici pořídili Anna Pumprová, Libor Švanda a Demeter Malaták.

4 *Rerum Bohemiarum antiqui scriptores aliquot insignes, partim hactenus incogniti: qui gentis originem et progressum variasque regni vices et regum aliquorum vitam resque gestas peculiari-ter, hussitarum denique sectae historiam et professionem litteris tradiderunt, ex bibliotheca C. V. Marquardi Freheri, consilii Palatini*, Hanoviae 1602, s. 21–85.

5 K tomu blíže Marie BLÁHOVÁ, *Dílna středověkého historika (Způsob práce Petra Žitavského)*, in: Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu we wczesnej epoce nowożytniej, Antoni Barciak – Wojciech Iwańczak (edd.), Katowice 2006, s. 11–33, s. 12–13. Autorské

Novou edici *Zbraslavské kroniky*, která by obsahovala také text jejich dalších dvou knih, chtěl v poslední třetině 18. století zpracovat Gelasius Dobner. Neměl však po dlouhou dobu k dispozici úplný rukopis díla, a tak zamýšlel vydání pořídit na základě Freherovy edice, výpisků ze *Zbraslavské kroniky*, které nalezl u pozdějších autorů, a výtahu z první knihy díla (*S*), zaznamenaného v tzv. Stehlíkově kodexu (Praha, Knihovna Národního muzea, sign. VIII F 49, fol. 151v, 157v–181v; 15. stol.). Díky skutečnosti, že Jan Petr Cerroni objevil v archivu města Jihlavy výpravný kodex (*I*; Státní okresní archiv Jihlava, Městská správa Jihlava, Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 692; 90. léta 14. století), jenž obsahoval všechny tři knihy *Zbraslavské kroniky*, mohlo být dílo v pátém svazku řady *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita* nakonec poprvé uveřejněno jako celek.⁶

O necelých sto let později vyšly v krátkém sledu za sebou dvě kritické edice *Zbraslavské kroniky*. První z editorů, Johann Loserth (1875), vzal při přípravě edice⁷ v potaz další rukopisy, které starší vydavatelé díla neznali: rukopis donaueschingenský (*D*; Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart, sign. Cod. Don. 697, fol. 122r–284r; druhá polovina 15. stol.) a rukopis roudnický⁸ (*R*; Lobkovičská knihovna, Nelahozeves, sign. R VI Fc 24; 1564–1565), oba shodně obsahují první knihu kroniky. Vedle toho se snažil zohlednit také různocnění vatikánského autografu, o nichž se dozvěděl jednak z prací Františka

opravy, které jsou v autografu dochovány, se M. Freher zčásti snažil respektovat (zvláště škrty), zčásti je opomíjel (především doplňky a naznačené změny slovosledu). O tom, že pracoval s autografem, svědčí mj. skutečnost, že nebyl s to přepsat text zaznamenaný ve spodní části fyzicky poškozeného folia 84v.

- 6 *Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita, quibus non modo patriae, aliarumque vicinarum regionum, sed et remotissimarum gentium historia mirum quantum illustratur. Collegit, et partim ex autographis, partim ex legitimis apographis codicibus recensuit [...]* Gelasius Dobner 5, Pragae 1794. Strasti s restituováním textu *Zbraslavské kroniky* jsou popsány v úvodu k edici (*Observationes praeviae in Chronicon Aulae regiae*, s. 1–19) na s. 1–7.
- 7 *Die Königsaaler Geschichtsquellen mit den Zusätzen und Fortsetzung des Dombherrn Franz von Prag*, Fontes rerum Austriacarum I, Scriptorum VIII, Johann Loserth (ed.), Wien 1875.
- 8 Do širšího povědomí se tento rukopis dostal díky pojednání Františka PALACKÉHO, *Würdigung der alten böhmischen Geschichtsschreiber*, Prag 1830, s. 125–131, jeho existence však byla známa i dříve, srov. Johann Georg MEINERT, *Die böhmischen Geschichtsschreiber des ersten Zeitraums*, Jahrbücher der Literatur 15, 1821, Anzeige-Blatt für Wissenschaft und Kunst, č. 15, s. 43.

Palackého, novodobého objevitele autografu,⁹ jednak prostřednictvím profesora Schenkla z Grazu.¹⁰ Výtah z první knihy (*S*), který znal také ze dvou opisů, považoval J. Loserth za méně přínosný pro restituci textu *Zbraslavské kroniky*, a proto se rozhodl jeho varianty neudávat v úplnosti. Větší význam v tomto ohledu připisoval *Kronice Františka Pražského* (*Fr*), podle jejíž druhé recenze opravil některá místa *Zbraslavské kroniky*. Loserthova edice byla ve své době úctyhodným počinem. Nevyhovující se však stala mj. proto, že se J. Loserth rozhodl některé části *Zbraslavské kroniky* do svého vydání nepojmout, totiž „listiny, jež byly vydány jinde a v lepším znění, Petrovo stylistické cvičení a jeho testament, který nemá naprosto žádnou historickou hodnotu“.¹¹

S odstupem pouhých devíti let se *Zbraslavská kronika* péčí Josefa Emlera dočkala dalšího vydání, které v podstatě představuje revidovanou a doplněnou verzi edice Johanna Losertha. J. Emler ze svého vydání zcela vypustil textové varianty *S*, důsledněji zaznamenával v aparátu první knihy různočtení *R* a v případě druhé knihy zpracoval odlišnosti nacházející se v dosud nereflaktovaném wolfenbüttelském rukopisu (*W*; Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, sign. Cod. Guelf. 154 Extrav., fol. 225r–325r; druhá polovina 16. stol.), ovšem pouze u prvních tří kapitol, neboť opis vyhodnotil jako špatný a hemžící se chybami.¹² Text kroniky vydal i s partiemi, které J. Loserth vynechal, přičemž znění listů a dokumentů citovaných ve *Zbraslavské kronice* upravoval podle jejich dostupných edic, a to i na místech, kde takový postup nebyl nutný. Při uvádění různočtení *V* vycházel (kromě materiálů Palackého) také ze srovnání Loserthova vydání s autografem, podniknutého Janem K. Wotkou.

9 František Palacký při své italské cestě v roce 1837 ve vatikánské knihovně objevil rukopis, z něhož vycházelo Freherovo vydání. Důvody, které jej vedly k přesvědčení, že se jedná o autograf Petra Žitavského, shrnul v publikaci: František PALACKÝ, *Literarische Reise nach Italien im Jahre 1837 zur Aufsuchung von Quellen der böhmischen und mährischen Geschichte*, Prag 1838, s. 54–56.

10 Srov. Johann LOSERTH, *Die Königsaller Geschichtsquellen. Kritische Untersuchung über die Entstehung des Chronicon Aulae Regiae*, Archiv für österreichische Geschichte 51, 1873, 2, s. 452.

11 Stylistickým cvičením mínil básnický list doporučující cisterciácký řád, začleněný do kap. 1/87. Srov. Johann LOSERTH, *Vorwort*, in: *Die Königsaller Geschichtsquellen*, s. 3.

12 Srov. Josef EMLER, Úvod, in: *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. XVI.

Na skutečnost, že Emlerovo vydání *Zbraslavské kroniky* vyžaduje na řadě míst opravu a doplnění, upozornil již první překlad díla do češtiny (1905), který pořídil Jan V. Novák a jež úvodem a poznámkami doprovodil Václav Novotný.¹³ Překlad má dvě důležité přílohy: seznam oprav Emlerova vydání a seznam různocnění autografu druhé knihy kroniky, zpracovaný Hynkem Kollmanem na základě srovnání Emlerovy edice s vatikánským rukopisem.¹⁴ Do dnešní doby byla *Zbraslavská kronika* do národních jazyků přetlumočena ještě dvakrát, a sice zásluhou Františka Heřmanského a Rudolfa Mertlíka znovu do češtiny (1952, rev. 1975) a péčí Josefa Bujnocha a Stefana Albrechta do němčiny (2014).¹⁵

První kniha *Zbraslavské kroniky*

Text první knihy *Zbraslavské kroniky* tvoří dvě třetiny jejího celkového rozsahu, a tudíž skýtá bohatý materiál k tomu, aby mohly být pojmenovány hlavní problematické aspekty starších kritických edic díla a aby byla nastíněna odlišná řešení uplatněná v jeho novém vydání.

Hyperkritický přístup. Prvním charakteristickým rysem starších edic *Zbraslavské kroniky*, který se rozchází s moderní ediční praxí, je dobově podmíněný hyperkritický přístup k textu vydávaných rukopisů, v jehož důsledku bylo dochované znění díla opravováno, aniž k zásahům vždy existoval náležitý důvod. Např. ve větě *non enim possunt filii sponsi lugere, quamdiu ipsi non dedignatur*

13 *Kronika zbraslavská*, Václav Novotný (ed.), Jan V. Novák (překl.), Praha 1905.

14 K seznamu oprav srov. *Kronika zbraslavská*, s. 615–621. Mj. zde bylo znění listu Francesca da Barberino, zařazeného do kroniky jako 120. kapitola její první knihy, srovnáno s jeho zápisem ve vídeňském rukopise (ÖNB, Cod. Pal. 3530, f. 112r–115r), obsahujícím některá lepší čtení. Seznam různocnění ibidem, s. 622–631; autoři překladu však zjevně některá Kolmanova čtení považovali za chybná (srov. pozn. na s. 621).

15 *Kronika zbraslavská – Chronicon Aulae regiae*, František Heřmanský – Rudolf Mertlík (edd.), historický úvod Zdeněk Fiala, Praha 1952 (Odkaz minulosti české 15). *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae*, František Heřmanský – Rudolf Mertlík (edd.), předmluvu napsal a revizi předchozího vydání provedl Zdeněk Fiala, Praha 1975. Německý překlad: *Die Königsaal-er Chronik*, aus dem Lateinischen von Josef Bujnoch und Stefan Albrecht, mit einer Einleitung von Peter Hilsch, Frankfurt am Main 2014 (Forschungen zu Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 2).

sponsus hilaris conmanere (I/20) opravil J. Loserth¹⁶ a po něm J. Emler podmět vedlejší věty *sponsus* („ženich“), dochovaný shodně ve všech rukopisech, na *sensus* („vjem, smysl, cit“). Opravené sousloví bylo do češtiny přeloženo: „neboť nemohou truchliti mladí snoubenci, pokud neodmítá při nich trvati pocit veselosti“.¹⁷ Text kroniky je však (ve svém původním znění) zjevnou parafrází Ježíšova výroku z Matoušova evangelia (Mt 9, 15): „neboť druhové ženicha nemohou truchlit, dokud se s nimi ženich ráčí veselit“.¹⁸ V 92. kapitole zase v rukopisech čteme o Elišce Přemyslovně: [...] *esset in medio nacionis perverse, que plus sibi optabant et captabant mori quam vivere*. Předchozí editoři opravili shodné čtení rukopisů *captabant* na *cupiebant*,¹⁹ třebaže *captare* ve spojení s *optare* vytváří akustickou ozdobu příznačnou pro styl Petra Žitavského a třebaže uvedené sloveso ve významu „dychtit po něčem“, „usilovat o něco“ do věty ústrojně zapadá – protivníci Elišky jí přáli a o to usilovali, aby spíše zemřela, nežli žila.²⁰

Nepozorná transkripce rukopisů. Při novodobém studiu rukopisů se ukázalo, že se v obou starších kritických edicích nacházejí chybně přepsaná čtení, jež dávají příslušným místům význam více či méně odlišný od jejich skutečně dochované podoby. Např. ve verši znějícím podle J. Losertha a J. Emlera: *mater trista-*

16 Srov. ZK I/20, *Die Königsaalr Geschichtsquellen*, s. 72.

17 Srov. *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae* (rev.), s. 56A.

18 Není-li uvedeno jinak, je autorkou překladů AP. Správně místo přeložil Josef Bujnoch (*Die Königsaalr Chronik*, s. 80). K textu kroniky srov. Matth. 9, 15: „et ait illis Iesus: Numquid possunt filii sponsi lugere, quamdiu cum illis est sponsus?“ Vulgátu cituji podle edice: *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem*, Robertus Weber – Roger Gryson (edd.), Stuttgart 1994 (editio quarta emendata).

19 Srov. *Die Königsaalr Geschichtsquellen*, s. 236, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 130A.

20 Podobně zbytečná je oprava *qui*, dochovaného v *I, D i R*, na *quem* ve větě: „*Qui tandem pecunia regis deficiente [...]*“ (I/49), neboť hlavní věta má svůj vlastní předmět *ipsum*, srov. *Die Königsaalr Geschichtsquellen*, s. 126, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 60A; oprava tvaru *misterium* na *misterio* ve větě: „*de annunciacione videlicet officium, pro eo, quod in ipso divine incarnationis misterium, Marie quoque preconium et nomen exprimitur*“ (I/58), srov. *Die Königsaalr Geschichtsquellen*, s. 142, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 69A; oprava *hii* na *hoc* ve větě: „*Hii plures quoque, qui cum rege Wenceslao in expeditionibus fuerunt, michi sepius retulerunt, quod ipse rex [...]*“ (I/68), srov. *Die Königsaalr Geschichtsquellen*, s. 169, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 85A apod.

tur, dum fame puer trucidatur (I/12)²¹ místo *trucidatur* („dítě hyne hladem“) stojí v rukopisech *cruciatur* („je mučeno“). Výraznější zásah do obsahu způsobilo nepozorné čtení rukopisů v následujícím příběhu o nešťastníkovi, který byl za hladomoru vhozen do hromadného hrobu a tři dny se zde živil lidským masem, než byl vytažen ven (I/20). Starší editoři přepsali jeho označení slovem *medicus* a nepovšimli si toho, že se ve všech rukopisech nad první slabikou slova nachází všeobecné zkracovací znaménko, takže hrdinou děsivého vyprávění nebyl lékař (*medicus*), nýbrž žebrák (*mendicus*).²²

K obdobnému významovému posunu došlo v důsledku chybného čtení rukopisů v závěrečném hexametru 36. kapitoly kroniky, jejímž tématem je proces výběru vhodného místa pro stavbu nového cisterciáckého kláštera. Ve starších edicích zněl verš shodně: [...] *ut edificare / rex possit claustrum, monachus quod tendat ad astrum*, a podle toho byl překládán „kde král by vystavět mohl / klášter, v kterém by mnich svou mysl upínal k hvězdám“. ²³ Ke slovu *astrum* J. Loserth zaznamenal variantu *austum* v *D*, J. Emler zachytil různočtení *ustrum* v *I* a k tomu doplnil, že v *D* a *R* se místo *monachus* nachází tvar *monachis*. Při novodobé kolaci se ukázalo, že všechny rukopisy čtou na počátku úseku shodně *monachis quod*, poté v *D* a *R* následuje *tendat*, zatímco v *I* *tendant*, a na konci verše stojí *ustrum* v *I*, *austum* v *D* a *astrum* v *R*. Při respektování rukopisných čtení tak lze hexametru restituovat do podoby: [...] *ut edificare / rex possit claustrum monachis, quod tendat ad austrum*, s významem: „aby král mohl / mnichům

-
- 21 Srov. *Die Königsaal Geschichtsquellen*, s. 55, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 17A. Dále např. ve verši: „Plurima dampna **ferunt** terre, cum prelia querunt, / nostri barones [...]“ (I/71) transkriboval J. Emler (*Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 89B) *ferunt* chybně jako *fuerunt*; v I/80 bylo zkrácené *monstratur* nesprávně rozvedeno jako *mirantur* („ecce mirantur et baiulatur mortuus rex piissimus“, srov. *Die Königsaal Geschichtsquellen*, s. 192, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 98B (*monstratur* registruje J. Emler pouze v *R*); ve formulaci „vir potens verbo et opere **doloso**“ (I/84) editoři (*Die Königsaal Geschichtsquellen*, s. 210; *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 109A) mylně četli v *D* a *R* *dolosus* (ačkoliv ve skutečnosti se oba shodují s *I*) a zvolili tento tvar jako základní čtení apod.
- 22 J. Loserth i J. Emler zaregistrovali, že rukopis *D* obsahuje variantu *mendicum*, do textu však umístili *medicum*, které domněle četli v *I* a *R* (srov. *Die Königsaal Geschichtsquellen*, s. 56, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 18A).
- 23 Srov. *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae* (rev.), s. 82; *Die Königsaal Geschichtsquellen*, s. 104, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 47A.

vystavět klášter, jenž by směřoval k jihu²⁴. Nové znění závěru 36. kapitoly, disponující mj. kvalitnějším rýmem, vhodně koresponduje s látkou, která je v příslušném oddílu *Zbraslavské kroniky* traktována, neboť odkazuje na obyčej cisterciácké (i benediktinské) architektury orientovat stavbu klášterních budov na jih od klášterního kostela.²⁴

Nepozorná transkripce rukopisů a nepochopení v textu užitě větné konstrukce dále vedly Josefa Emlera např. k nežádoucí opravě ve zmínce o udatnosti, již projevil Jindřich z Lipé při tažení proti Matoušovi Trenčianskému.²⁵ Věta v editorově podání zní *spiritum vero fortitudinis Heinricus de Lypa, vir utique strennuus, tunc induit* (I/124), přičemž v aparátu je uvedeno, že *D* a *R* začínají slovem *spem* a že v *R* se jméno Jindřicha z Lipé včetně přístavku nachází v akuzativu. Ve skutečnosti však všechny rukopisy začínají větu všeobecně zkráceným *spe*, které zřejmě vzniklo jako chybná interpretace původního všeobecně zkráceného *spc* (= *spiritus*) – jde o jednu z ojedinělých shodných chyb dochovaných záznamů první knihy *Zbraslavské kroniky*, která musela mít původ ve společné (ovšem nikoliv u všech bezprostředně předcházející) předloze. Jméno Jindřicha z Lipé s přístavkem je ve všech rukopisech uvedeno v akuzativu (*Heinricum de Lypa, virum utique strennuum*), neboť je součástí parafráze biblické vazby typu *spiritus autem Domini induit Gedeon* (srov. Iudic. 6, 34). Emlerova oprava zde tak sice nezpůsobila posun významový, nicméně obrátila autorem zamýšlenou stavbu věty.²⁶

Upřednostňování textových variant, jejichž původnost je méně pravděpodobná. Z předchozího vyplývá, že ve starších edicích mnohdy není správně udáváno zastoupení textových variant v jednotlivých rukopisech. K tomu je možno dodat, že při výběru z většího počtu čtení byly v textu upřednostňovány (i zdánlivě) textové varianty rukopisu *I*, třebaže čtení jiných rukopisů se zdají být autorské-

24 V případě zbraslavského kláštera tomu ovšem nakonec bylo z prostorových důvodů naopak. Srov. Jiří KUTHAN, *Počátky gotické architektury v Čechách*, Praha 1983, s. 274; Dobroslav LÍBAL, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 412. Za toto upozornění vděčím paní prof. PhDr. Kateřině Charvátové, CSc.

25 Srov. Petra Žitavského *kronika zbraslavská*, s. 223B.

26 Naproti tomu J. Loserth (*Die Königsaalers Geschichtsquellen*, s. 364) počáteční slovo věty interpretoval jako *species* (uvádí též variantu *spem* v *D*), nicméně slovesnou vazbu ponechal v původní, náležité podobě.

mu znění bližší. Např. druhé metrum kap. I/65 uvozuje v obou starších edicích formulace (*tam iocundas festivas et tam preclaras [...] festivitates*) *mors immatura et multis **fletibus** obfuscavit*. J. Emler k *fletibus* poznamenává, že v *D* a *R* místo substantiva stojí adjektivum *flebilis*, ale v textu ponechává znění, které připisoval *I*.²⁷ Ve skutečnosti se ovšem ve všech rukopisech nachází mnohem příhodnější *flebilis*. Shodně je tomu u sousloví *corda **fidelia*** v I/44 (Emler podle údajného čtení *I* v textu ponechává *corda **fideliium***) nebo *mentis **decretum*** v I/51 (v Emlerově základním textu stojí domnělá varianta *I mentis **secretum***) a také v řadě dalších případů.²⁸ Ve formulaci *humilitatis ergo **officium** ac **beneficium** pietatis* (I/75, podle *D* a *R*) upřednostnil J. Emler variantu *I: **affectum***, vzniklou nejspíše chybným čtením zkráceného *officium*, třebaže čtení *D* a *R* obsahuje slovní hříčku, jaké měl Petr Žitavský v oblibě (juxtapozici dvou zvukově podobných slov).²⁹ Neadekvátní preference čtení *I* je velmi dobře patrná mj. na případech větných klauzulí: ačkoliv je nepochybné,³⁰ že Petr Žitavský usiloval o to, aby větné závěry byly opatřovány rýmem a/nebo kurzem, v řadě případů bylo ve starších edicích do základního textu pojata znění *I* postrádající tyto akustické ozdoby, být ve variantách *D* a *R* zůstaly zachovány. Např. v I/81 ponechal J. Emler v textu znění *I: ex me fructum secum defert michi deserens luctum*, oproti variantě *D* a *R*, v níž jsou kóla spjata rýmem: *ex me secum defert **fructum** michi deserens **luctum***,³¹ v I/85 zase upřednostnil ve větném závěru slovosled *I: vota sua dirigunt*, ačkoliv

27 Srov. *Die Königsaalr Geschichtsquellen*, s. 158, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 78B.

28 Ke *corda fidelia* srov. *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 55B; k *mentis decretum* srov. *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 61B. Údajná čtení *I* Emler patrně přijímal od Losertha a sám je neověřoval.

29 Srov. *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 94B; stejně *Die Königsaalr Geschichtsquellen*, s. 185, který ovšem jinou variantu v rukopisech nezaregistroval.

30 Srov. Anna PUMPROVÁ, *Svědectví autografu o práci Petra Žitavského s textem Zbraslavské kroniky*, ČMM 131, 2012, 2, s. 239–263, zde s. 256–257.

31 Srov. *Die Königsaalr Geschichtsquellen*, s. 197 (ale jiné čtení J. Loserth neregistroval), *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 101B. Stejný princip v obdobné situaci uplatnil J. Emler např. ve větě I/82 (s. 103A): „Unde huiusmodi visionis misterium non pro sompno, sed pro certo salutis indicio **conservabat**, qui cito postea in Aulam Regiam veniens nobis illam visionem per ordinem enarravit“: *D* a *R* mají místo *conservabat* tvar ***conservavit***, rýmující se s *enarravit*, J. Emler však přikládal větší váhu rukopisu *I*, v němž stálo *conservabit*; tato varianta byla z významového hlediska nevhodná, opravil ji tedy na *conservabat*, jež se nachází rovněž v edici Loserthově (*Die Königsaalr Geschichtsquellen*, s. 200).

neobsahuje kurzus, oproti uspořádání *D* a *R*: *dirigunt vota sua*, tvořící autorem vyhledávaný *cursus velox*.³²

Význam vztahů mezi rukopisy. Na nedostatky předchozích kritických edic bylo zatím poukazováno především v souvislosti s poznatky vzešlymi z transkripce rukopisů a ze studia jazyka a stylu vydávaného díla. Validita dochovaných textových variant však vyplývá již z vlastních vztahů mezi známými záznamy první knihy kroniky. Jejich studium v rámci přípravy moderní edice přineslo následující zjištění. Je zjevné, že rukopisy *I*, *D* a *R* jsou na sobě nezávislé, žádný z nich nevznikl opisem jiného. Podle toho, že jihlavský rukopis obsahuje v případě druhé knihy díla úplnější text než její autograf (má navíc prolog druhé knihy a seznam kapitol), lze usuzovat, že nejspíše nebyl pořizován přímo z autorských zápisů jednotlivých částí kroniky (již starší bádání na základě rukopisného dochování jednotlivých svazků díla důvodně předpokládalo, že vznikaly jako samostatné kodexy), nýbrž z jejich opisů, snad čistopisů.

Srovnání společných chyb a omisí rukopisů první knihy *Zbraslavské kroniky* na jedné straně prozradilo blízkost rukopisů *I* a *D*, které mohly být opsány ze stejné předlohy, na straně druhé ukázalo, že v přibližně polovičním množství výskytu omisí a méně pravděpodobných textových variant (odlišných od *I*) se rukopis *D* zase shoduje s rukopisem *R*. Společné chyby *I* a *R* jsou naopak vzácné a nepravděpodobná čtení, která by spojovala všechny rukopisy, jsou (s výjimkou listů a dokumentů, u nichž byly chyby přítomny již v předlohách přepisovaných do autografu) zcela ojedinělé. Vzhledem k tomu, že se nadto rukopis *R* od ostatních záznamů liší také organizací textu,³³ představuje patrně jinou větev ruko-

32 Srov. *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 109A (stejně *Die Königsaalr Geschichtsquellen*, s. 212). Petr Žitavský v souladu s dobovou konvencí preferoval *cursus velox* a pravidelně usiloval o jeho vytváření před silnými závěry. Dále srov. např. 1/76, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 95A: *animus requiescebat* (*I*, *cursus planus*) místo *animus quiescebat* (*D* a *R*, *cursus velox* před silným závěrem); 1/86, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 112A: *sententia electionis variata* (*I*, *cursus trispondaicus*) místo *eleccionis sententia variata* (*D* a *R*, *cursus velox* před silným závěrem) apod. J. Emler se v citovaných preferencích shoduje s J. Loserthem.

33 *R* postrádá generální prolog kroniky stejně jako básnický list doporučující cisterciácký řád (součást 1/87) a nadto má text 106. oddílu rozdělen na dvě části, proto čítá o kapitolu více než *I* a *D*.

pisné tradice první knihy, vycházející snad přímo z autografu. U *D* je pak možno uvažovat o kontaminaci rukopisné tradice.

Z popsané situace vyplynul pro zpracování nové edice závěr, že k dochovaným rukopisným variantám první knihy je třeba přistupovat s velkým respektem: v naprosté většině případů alespoň jeden ze záznamů nabízí čtení, jehož blízkost originálu je vysoce pravděpodobná; jestliže se pak v některém čtení shodují všechny rukopisy první knihy, je spíše nutno intenzivně hledat vysvětlení, proč bylo autorem použito, než přistupovat k emendacím.

Role výtahu z první knihy kroniky. Dále bylo zapotřebí při přípravě nové edice přinést odpověď na otázku, jaká úloha v ní má připadnout výtahu z první knihy kroniky, dochovanému v tzv. Stehlíkově kodexu (*S*).³⁴ Jeho text nese v incipitu název *Cronica Ottakari regis Bohemie, fundatoris Sancte Corone, quam fecit dominus Petrus, abbas Aule regie* (157v). Těto charakteristice odpovídá první, nejkonstantnější část výtahu, sestávající z téměř úplného textu 2.–14. kapitoly *Zbraslavské kroniky*. Ve shodě s incipitem dílka se v tomto úseku pozornost soustředí na dění spojené s osobou Přemysla Otakara II. a zvláštním nadpisem je zdůrazněno vyprávění o tom, jak založil klášter Svatou (Zlatou) Korunu. Z dalších témat první knihy kroniky pak kompilátora oslovilo založení zbraslavského kláštera (zpracované podle vybraných pasáží kapitol 38, 40, 42 na fol. 168v–170r), pronásledování Židů ve Francii (celá kapitola 55 na fol. 170r–171r) a zejména popis umírání Václava II. s doprovodnými lyrickými plankty (fol. 171r–180v): vypsal si a podle svého uspořádal rozsáhlé pasáže z kapitol 72, 73, 78, 80 a 81, k nimž připojil zmínku o smrti Václava III. a o Viole Těšínské (podle kap. 84, 85 a 126). Výtah uzavírá básnická pasáž, sestavená z tematicky rozdílných veršů kapitol 102, 97, 113 a 115.

Srovnání výtahu se zněním rukopisů *Zbraslavské kroniky* ukázalo, že je na dochovaných záznamech první knihy nezávislý: jen zcela ojediněle sdílí s některým z nich stejnou, méně pravděpodobnou textovou variantu (obsahuje ovšem řadu vlastních chyb), nepodává samostatná čtení, která by bylo možno považovat za lepší než textové varianty rukopisů *Zbraslavské kroniky*, nicméně na mís-

34 V 18. století byly ze Stehlíkova kodexu pořízeny čtyři dochované opisy výtahu: 1/ Národní knihovna, Praha, XI. A. 3, f. 26ra–41a; 2/ Národní knihovna, Praha, XIX. C. 28, f. 1r–39v (Ms 150); 3/ Österreichische Nationalbibliothek, Wien, N. 7912; 4/ Státní ústřední archiv, Praha, sv. IX, text b (z pozůstalosti Gelasia Dobnera).

tech, kde se znění *I*, *D* a *R* rozcházejí, se výtah téměř vždy shoduje se čteními, jejichž původnost se jeví jako pravděpodobnější. Tyto shody přitom výtah vykazuje s každým z dochovaných rukopisů první knihy, ve větší míře ovšem s rukopisy *D* a *R* a dále s jejich společnými čteními.

Z předchozího vyplývá, že znění výtahu může na některých místech první knihy *Zbraslavské kroniky* posloužit jako jeden z podpůrných argumentů pro výběr nejlepšího z dochovaných čtení *I*, *D* a *R*. Tak je tomu např. ve verši: *Qui non predatur, hic inscius esse putatur* (I/11). V *S* a *D* se hexametr zachoval v tomto znění ve významu: „ten, kdo nekrade, je pokládán za hlupáka“. V *I* místo *inscius* stojí gramaticky nevhodné *iustus*, jež vzniklo chybným čtením písmen *n* a *c* předlohy. Písař *R* četl slovo patrně stejně jako písař *I*, ale protože mu v dané souvislosti nedávalo smysl, přepsal je jako *iustus*. J. Loserth i J. Emler³⁵ upřednostnili čtení *iustus*, třebaže je z metrického hlediska chybné, a tuto verzi tlumočí překlady: „ten, kdo se loupeží zdržel, byl pokládán za počestného“.³⁶ Stejně tak výtah poukazuje na správné čtení závěrečného slova v následující pasáži: *Aulaque regia, proch, tua gloria corrui, eya / clama nec cessa, luge, fuge gaudia, fessa / non sit vox fletu, renova planctum tibi fetu* (I/80). V tomto případě se *S* shoduje s *I* (*D*: *et fletu*; *R*: *tibi fletu*) a J. Emler s J. Loserthem jejich variantu ve svých edicích upřednostnili, nicméně protože zároveň přečetli *sit* chybně jako *sine* a text nelogicky segmentovali, smysl souvětí zůstal poněkud zatemněn: *clama nec cessa, luge, fuge gaudia fessa, / non sine vox fletu, renova planctum tibi fetu*.³⁷ Překlady si povšimly nesprávného *sine* i nepatřičné segmentace posledního dvojverší, nicméně neporozuměly čtení *fetu* v jeho závěru a nahradily jej variantou *fletu*, srov.: „Nepřestaň volat a lkát, hled' v zármutku radostem prchat, / neznav se nářkem, tvůj hlas at hojně ti obnoví lkání [...]“.³⁸ Proti původnosti čtení *fletu* ovšem mluví

35 Srov. Petra Žitavského kronika zbraslavská, s. 17A, *Die Königsaalger Geschichtsquellen*, s. 54.

36 *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae* (rev.), s. 43; *Kronika zbraslavská*, s. 26: „Kdo neloupeží, o tom se myslí, že je spravedliv.“ *Die Königsaalger Chronik*, s. 56: „Wer nicht plündert und raubt, den hält man für einen Gerechten.“

37 Srov. Petra Žitavského kronika zbraslavská, s. 99, stejně *Die Königsaalger Geschichtsquellen*, s. 194.

38 *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae* (rev.), s. 138. Srov. *Kronika zbraslavská*, s. 171: „Volej a neustávej, naříkej, vyhýbej se ve sklíčenosti radostem, hlas neumdlévej nářkem, obnovuj ti bédování hojně“; *Die Königsaalger Chronik*, s. 226: „Schrei, hör' nicht auf, traure, fliehe ermattet die Freuden! Stimme, lass nicht das Weinen, erneure im Wachsen die Klage!“

skutečnost, že Petr Žitavský v rámci jednoho leoninského verše nikdy netvořil rým pomocí stejného slova, pokud nešlo o slovo se zdánlivě shodnou podobou, ale zcela odlišným významem (slovní hříčka *traductio*).³⁹ Variantu *fetu* lze přitom pokládat za dobře srozumitelnou: Zbraslav je vyzývána, aby její hlas neustával v nářku a aby znásobila svůj pláč kvůli (osiřelým) dětem – mnichům.⁴⁰

Z toho, co bylo o vztahu výťahu k *I*, *D* a *R* řečeno, vyplývá, že *S* měl blízko ke zdroji, z něhož známé rukopisy první knihy *Zbraslavské kroniky* (ať již přímo nebo zprostředkovaně) vyšly. Tomu nasvědčuje i podoba dochování zdůrazněného místa následující věty v jednotlivých záznamech: *Nobiles igitur earumdem terrarum ad regem confluunt et ei amodo obedire fideliter prestitio fidei iuramento promittunt* (I/4). V citovaném znění se obrat zachoval v *R* a v *Kronice Františka Pražského*, v *I* a *D* se nachází varianta *fidei sacramento*, zatímco v *S* čteme *prestitio iuramento vel fidei sacramento*. Jako možné vysvětlení této skutečnosti předkládám hypotézu, že se v autografu první knihy v uvedeném úseku nacházela oprava, kterou každá rukopisná větev (na jedné straně *I* a *D*, na straně druhé *R*) pochopila jinak a kterou po svém učinil součástí vlastního textu také pořizovatel výťahu, jenž mohl stejně jako písař *R* pracovat s autorským zápisem.

Druhá kniha *Zbraslavské kroniky*

Starší edice a autograf. *S* nedostatky starších kritických edic, které byly popsány u textu první knihy *Zbraslavské kroniky*, se setkáváme také u knihy druhé. Klíčový problém předchozího zpřístupnění jejího textu však spočívá ve způsobu, jakým bylo v Loserthově a Emlerově vydání naloženo s vatikánským autografem. Skutečnost, že editoři přicházeli do styku s *V* pouze prostřednictvím informáto-

39 K užití *traductio* ve *Zbraslavské kronice* srov. Anna PUMPROVÁ, *Zu Sprache und Stil der Königsaalers Chronik*, in: *Chronicon Aulae regiae – Die Königsaalers Chronik, Eine Bestandsaufnahme*, Stefan Albrecht (ed.), Frankfurt am Main 2013, s. 83.

40 Tuto představu rozvíjí Petr Žitavský dále v planktu Královské síně nad smrtí Václava II. (I/81): Václav je pojímán jako ženich Zbraslavi, mniši jako její synové, děti, srov. např. verše: „Ve michi, ve natis cunctis ex me generatis, / patre stat orbata proles, mater viduata.“ Oproti J. Emlerovi a J. Loserthovi upřednostňuji ve druhém verši čtení *mater* (*D*, *R*, *S*) před *matre* (*I*).

rů a podle jejich sdělení upravovali znění druhého svazku vydávaného díla, jak je znali z rukopisu jihlavského a z Freherova vydání pořízeného podle autografu, nutně vedla k neúplné a nepřesné reflexi autorské podoby textu: vatikánskému rukopisu byla připisována čtení, která se v něm nenacházejí,⁴¹ a mnohá jeho původní čtení nebyla vůbec zaznamenána, resp. za ně byly vydávány textové varianty rukopisu *I*. Např. poslední verš druhé kapitoly zní podle starších edic: *Quidquid conspicimus, plenum bellum reperimus* (II/2), v překladu: „Cokoli spatřujeme, v tom vidíme úplnou válku“,⁴² v autografu se však na místě *bellum* nachází náležitější *bellis*, což lze přeložit takto: „vše, na co padne náš zrak, jak vidíme, **plné je bojů**“. Ve verších o smrti Marie Lucemburské, francouzské královny, čteme v autografu místo zdůrazněného adjektiva: *speravi, quod longo stare suavi / tempore deberet* (II/13), jasně oddělená slova *sua vi*, a pak zde tedy není řeč o **příjemné** době (srov. *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae* (rev.), s. 340: „soudil jsem, že má zůstat, ach po dlouhou příjemnou dobu / na živu“), nýbrž o tom, že královna měla být, jak doufal Petr Žitavský, po dlouhý čas **pří síle**.⁴³

41 Srov. např. poznámku J. Emlera ke slovesu (*nobiles [...] secuntur, sed) repelluntur* (II/2; *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 245A), podle níž má *V* údajně nelogické čtení *repellunt*. Podobně k adjektivu (*castrum) inexpugnabile* (ibidem) je uvedeno jako různočtení *V* chybně *inexpugnabiliter*, srov. *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 246B. Fráze *ut dicitur*, vložená za obratem *nichil agere poterat* (II/4, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 248B), se nachází pouze v rukopise *I* a nikoliv ve *V*, jak by se z obou edic mohlo zdát. Slovo *vulgariter* ve formulaci *que strich vulgariter dicitur* (II/8, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 255A, v textu uvádí i Loserth) nejenže nestojí v *I*, jak uvádí J. Emler, ale nenachází se ani v žádném jiném záznamu textu druhé knihy. V kap. II/9 čte J. Emler (*Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 255B) „humane nature necessaria de levi habentur precio, et **bona** comparabilia sunt de foro“ místo „**bono** comparabilia [...]“, kterýžto tvar je přítomen ve všech rukopisech. Ve *Zbraslavské kronice* tak není uvedeno, že se přirozené lidské potřeby „dostanou za levnou cenu a živobytí si možno opatřit na trhu“ (srov. *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae* (rev.), s. 327), ale že se „dostanou za levnou cenu a lze si je opatřit na **dobrém** trhu“. Ve II/11 uvádí opět jen J. Emler (*Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 261A) formulaci „regine [...] apostolice sedis **conceditur** dispensacio, ut et ipsa nubere valeat alteri viro“, ačkoliv ve všech rukopisech stojí možné *concedit*, apod.

42 Srov. *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae* (rev.), s. 316. *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 247A, stejně *Die Königsaalger Geschichtsquellen*, s. 395.

43 *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 266B (stejně *Die Königsaalger Geschichtsquellen*, s. 425 a další překlady). Ibidem se ve vatikánském rukopisu nenachází formulace *prece posco* *Maria*

Nadto J. Loserth ani J. Emler při konstituování kritického textu nepřisuzovali autografu takové autoritativní postavení, jakému se těší v moderní ediční praxi:⁴⁴ zejména se neubránili pokušení navrhnout lepší čtení než to, jež se dochovalo v autografu, a někdy upřednostňovali varianty *I* před zněním *V*. Např. ve verši *Esto tibi primo sapiens, aliis sed in ymo* (II/22) editoři nahradili čtení autografu *aliis* slovem *alias*, třebaže výzva nejprve jednat moudře ve vlastních záležitostech a teprve v poslední řadě radit jiným je významově zcela konzistentní a nevyžadovala by žádný zásah ani při práci s opisem.⁴⁵ Ve verších: *Multum turbatur, quando domus illa gravatur, / circiter hanc matris cor gestat moreque patris* (II/15),⁴⁶ editoři před čtením *V*: *moreque* upřednostnili variantu *I*: *moresque*, přestože verze vatikánského autografu, podle níž Eliška po vzoru svého otce ke zbraslavskému klášteru chovala mateřské city, je smysluplná a z metrického hlediska nepochybně správnější.⁴⁷

Konečně neblahé bylo rozhodnutí Johanna Losertha začlenit do základního textu kroniky druhou část šesté kapitoly druhé knihy (Pal. Lat. 950, fol. 9r–9v), v níž Petr Žitavský po hluboké roztržce Jana Lucemburského s Eliškou Přemyslovnou r. 1318 ostře zkritizoval chování svého panovníka, následně však

fideli, jak ze starších edic vyplývá, nýbrž *prece posce Maria fideli*, jak uvádí J. Emler u rukopisu *I* apod. Často nejsou reflektovány Petrovy opravy změn slovosledu, prováděné zpravidla za účelem dosažení kurzu či rýmu ve větých klauzulích.

44 Srov. A. VIDMANOVÁ, *K vydávání latinských textů*, s. 277.

45 Srov. *Die Königsaal Geschichtsquellen*, s. 466, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 296A. Ve verších „Vox ewangelica veri non est inimica, / hec nam sic fatur: **Aratrum** si qui dominatur / fortis, custodit [...]“ (II/15), editoři opravili *aratrum* na *atrium*, které se nabízí s ohledem na znění biblického textu (srov. Lc 11, 21) a bylo by lepší i z metrického hlediska. Nicméně v autografu je čtení *aratrum* zřetelně vypsáno a mají ho i oba opisy (i když v *I* je umazáním písmen upraveno na *atrum*). Srov. *Die Königsaal Geschichtsquellen*, s. 432, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 274A.

46 Srov. *Die Königsaal Geschichtsquellen*, s. 434, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 274B.

47 Znění *I* upřednostnili editoři dále např. v II/8, srov. *Die Königsaal Geschichtsquellen*, s. 408, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 254: *circa* (*I*) oproti *citra* (*V*); v II/18: domnělé *nos-trum* (*I*) před *vestrum* (*V*), srov. *Die Königsaal Geschichtsquellen*, s. 444, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 282B; ibidem J. Loserth a J. Emler doplňují podle *I* do textu *mei*, které ve *V* není, apod.

tuto pasáž z konečného znění kroniky vyškrtl.⁴⁸ J. Loserth k tomuto kroku přistoupil v domněnii, že kdyby příslušný úsek druhé knihy vyškrtl sám Petr Žitavský, neodvážil by se František Pražský jeho pokyn nerespektovat a kritiku Jana Lucemburského by do své kroniky nikdy nepřevzal.⁴⁹ V tom však editor rektora vyšehradské školy hrubě podcenil a Josef Emler se bohužel i v této věci zařídil podle svého předchůdce. Skutečnost, že Petr Žitavský odsudek Jana Lucemburského pod vlivem emocí do kroniky zaznamenal a posléze jej z ní vypustil (což ze starších edic není dostatečně zřejmé), má ovšem zásadní význam pro studium vývoje rozporuplného vztahu kronikáře k panovníkovi.⁵⁰

Postavení autografu a opisů v nové edici. V moderním vydání se vatikánský rukopis stal základem textu druhé knihy a byla zde snaha jeho podobu reflektovat v co nejvyšší možné míře, včetně všech zásahů, které Petr Žitavský v zaznamenaném textu provedl (znění textu předcházející opravám je obsaženo v textověkritickém aparátu). Z analýzy autorských oprav⁵¹ vyplynulo, že si Petr Žitavský svého písemného projevu velmi hleděl a snažil se jej vylepšovat po stránce formální i obsahové. Jen výjimečně opravoval chyby gramatického rázu nebo metrickou podobu veršů. Častěji se uchyloval k nahrazování slov jejich synonymy nebo slovy významově podobnými a také k úpravě podoby větých klauzulí za účelem dosažení rýmu a hodnotných rytmických kadencí, zvláště pak typu *cur-sus velox*. Především však usiloval o celkové vylepšení stylizace zaznamenaného textu, ať již jeho rozvíjením, přeformulováváním nebo vypouštěním nadbytečných slov. Petrovy zásahy do obsahu díla jednak uvádějí na pravou míru nesprávně zachycené skutečnosti a přinášejí bližší identifikaci míst, osob nebo doby popisovaného dění, jednak svědčí o negativních pocitech, které autora při psaní

48 K místu srov. Kateřina KUBÍNOVÁ, „Potom král, jakoby se již přetrhla otěž rozumu [...]“: Jedno místo z autografu kroniky Petra Žitavského, in: Ve znamení zemí Koruny české, Sborník k šedesátým narozeninám profesorky Lenky Bobkové, Praha 2006, s. 538–544; M. BLÁHOVÁ, *Dílno středověkého historika*, s. 18–19.

49 Srov. J. LOSERTH, *Einleitung*, in: Die Königsaller Geschichtsquellen, s. 9–10.

50 K tomu srov. Robert ANTONÍN, *Král Jan a zbraslavský opat Petr. Proměny reflexe Jana Lucemburského ve Zbraslavské kronice*, in: Jan Lucemburský, Kultura umění a zbožnost na Moravě a ve Slezsku v době vlády prvního Lucemburka, Ivo Hlobil – Daniela Rywíková (edd.), Ostrava 2012, s. 11–24.

51 O jejich typech jsem pojednala ve studii A. PUMPROVÁ, *Svědectví autografu*, s. 239–263.

někdy zaplavily, a o jeho tendenci odstraňovat či mírnit některé vyslovené kritické připomínky, jež z těchto emocionálních stavů pramenily.

Vzhledem k dochování autografu připadla opisům *I* a *W* v edičním zpracování textu druhé knihy podstatně menší úloha, než je tomu u opisů knihy první (s výjimkou restituce prologu a seznamu kapitol, zachovaných pouze v *I*). Sledování textových odlišností *I* a *W* vedlo ke zjištění, že se opisy jen zřídka shodují ve společných chybách, a pokud se tak stane, mají tyto shody zpravidla základ v zcela zřetelné nebo dvojnásobným způsobem interpretovatelné podobě autorského zápisu. Také k autorským opravám zaujímá každý z opisů vlastní přístup: některé úpravy respektují či opomíjejí oba, ve většině případů se však v tomto ohledu odlišují. Jak již bylo zmíněno, jihlavský rukopis patrně nebyl pořízen přímo podle vatikánského kodexu, nýbrž z jeho čistopisné verze. Písař wolfenbüttelského záznamu měl se čtením své předlohy problémy, a proto řadu slov přepsal špatně nebo vůbec (vynechával pro ně ovšem místo). Vzhledem k nepatrnému množství chyb, které jej spojují s *I*, a vzhledem k tomu, že se rozsahem textu shoduje s *V*, lze soudit, že *W* vycházel z jiné předlohy než *I* a mohl být opsán i přímo z autografu.

Třetí kniha *Zbraslavské kroniky*

Dochování. Specifikem edičního zpřístupnění třetí knihy *Zbraslavské kroniky* je skutečnost, že je její text dochován v úplnosti pouze v jediném, nikoliv bezchybném opisu (*I*). Při jeho novodobé transkripci se ukázalo, že se starší kritické edice i v této části vydávaného díla dopouštěly chybných čtení. Např. ve vyprávění o bitce mezi kněžími a mendikanty, která se odehrála v Praze r. 1334 kvůli tomu, že řeholníci neplnili povinnost odevzdávat čtvrtinu příjmů světskému kléru (III/3), se ve starších edicích nachází souvětí v následujícím znění, s výrazným interpunkčním přelomem uprostřed: *Ex huiusmodi convicio iniquo se hii religiosi et clerici confundebant; mutuo fit tumultus magnus in populo, partim religiosos, partim clericos verbis et verberibus adiuuando.*⁵² Překladatelé kroniky si správně povšimli, že slovo *mutuo* patří k předchozí části souvětí, jinak však segmentaci

52 Srov. *Die Königsaler Geschichtsquellen*, s. 503; *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 320A.

textu ponechali beze změny, protože vztahovali počáteční příslovečné určení ke slovesu *confundebant*: „Z takové nepřátelské hádky se řeholníci a kněží navzájem srazili; nastalo veliké pobouření v lidu, když jedni podporovali slovy i ranami řeholníky, druzí kněže.“⁵³ Při nové transkripci jihlavského rukopisu se však ukázalo, že místo adjektiva *iniquo* se v něm nachází předložka ve spojení se vztazným zájmenem *in quo* a že místo dvou roztržených vět máme co do činění s přirozeně plynoucím větným celkem, jehož části jsou akusticky spojeny jednoslabičnými rýmy (*convicio – mutuo – populo – adiuuando*): „Kvůli takové hádce, v níž se řeholníci a kněží navzájem uráželi, nastal v lidu velký rozruch [...]“⁵⁴

Starší edice a Kronika Františka Pražského. Již Johann Loserth si byl vědom toho, že u některých pasáží třetí knihy lze při konstituování kritického textu *Zbraslavské kroniky* využít *Kroniky Františka Pražského*: vybraná místa textu třetího svazku *Zbraslavské kroniky* podle Františkova znění opravoval a k jiným příležitostně v aparátu citoval Františkovy dodatky. O tom, že opravy prováděl podle *Kroniky Františka Pražského*, však uživatele edice mnohdy neinformoval. J. Emler Loserthovy opravy přejímal, byl však v tomto ohledu na informace ještě skoupější: nejenže neudával, že zásahy do textu *I* byly provedeny podle *Kroniky Františka Pražského* a v závislosti na vydání J. Losertha – o tom, zda a jakým způsobem při vytváření edice *Zbraslavské kroniky* dílo rektora vyšehradské školy užíval, se nezmiňuje vůbec –, ale někdy ani nepoznamenával, že k zásahům do znění *I* vůbec došlo.⁵⁵

53 Srov. *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae* (rev.), s. 401, podobně ostatní překlady.

54 Dále např. v III/5 místo *vidimus quosdam* stojí *videmus quosdam* a o pár řádků níže *inde status* místo *nunc status* (srov. *Die Königsaalger Geschichtsquellen*, s. 508; *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 323A); ve verších III/14 ve skutečnosti čteme metricky lepší *felix quod sors* místo *felixque sors* a o dva verše dále vybízí básník ke chvále věčného Otce a Kristovy svaté Matky (*Cristi sancte quoque Matri*), nikoliv Otce, Krista (*Cristo*) a svaté Matky (srov. *Die Königsaalger Geschichtsquellen*, s. 532; *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 336A).

55 Podle *Kroniky Františka Pražského* byla např. do textu III/1 doplněna chybějící předložka *in* před obrat *confirmacionis sacramento*, na což J. Loserth upozorňuje (*Die Königsaalger Geschichtsquellen*, s. 498), J. Emler nikoliv (*Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 318A). Stejně je tomu u doplňovaného slovesa *dicitur* v následující větě, u příslovce *modo* v porušeném posledním verši prvního metra čtvrté kapitoly (*Die Königsaalger Geschichtsquellen*, s. 505; *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 321B) apod. Podle téhož zamlčeného pramene bylo dále opraveno např. *inbrigante* na *inbrigate* (III/1, *Die Königsaalger Geschichtsquellen*, s. 499; *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 318B), *sacrilegii homines* na *sacrilegi homines* (III/3,

Význam Kroniky Františka Pražského pro konstituci kritického textu Zbraslavské kroniky. Při přípravě nové edice *Zbraslavské kroniky* bylo nutno prověřit, nakolik je *Kronika Františka Pražského* pro konstituování kritického textu vydávaného díla relevantní. K tomuto účelu byla využita moderní edice Jany Zachové, jež reflektuje obě recenze Františkovy kroniky ze 40. a 50. let 14. století.⁵⁶ Srovnání textů obou historiografických děl ukázalo, že v *Kronice Františka Pražského* našla ohlas naprostá většina všech kapitol (včetně generálního prologu) první, druhé i třetí knihy *Zbraslavské kroniky*.⁵⁷ Míra, v níž penitenciář Jana IV. z Dražic těžil z jednotlivých partií své předlohy, je však různá. Z mnoha oddílů *Zbraslavské kroniky* převzal jen jednu či několik vět,⁵⁸ ovšem s tím, jak se v historiografickém líčení přibližoval k vlastní době, nabývaly jeho výpisky na objemu (to se týká zejména excerpovaných kapitol konce první knihy a dále druhé a třetí části *Zbraslavské kroniky*).⁵⁹ Z hlediska významu pro edici *Zbraslavské kroniky* jsou přítom na Františkově práci s předlohou důležité dvě skutečnosti: jednak že její text přejímal ve zkráceném, nicméně do značné míry doslovném znění, jednak že mohl pracovat s autografy jejích knih (jistě je to přinejmenším v případě druhé knihy⁶⁰), a napomoci tak zachování autorského znění excerpovaných pasáží.

Die Königsaalcr Geschichtsquellen, s. 503), *quod mutato na qui mutato* (III/8, *Die Königsaalcr Geschichtsquellen*, s. 513, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 326A) apod.

- 56 Srov. *Chronicon Francisci Pragensis. Kronika Františka Pražského*, FRB, Series nova I, Praha 1998. František pracoval se *Zbraslavskou kronikou* při zhotovování obou recenzí (sobě velmi podobných), ve druhé z nich text své kroniky na 147 místech poopravil podle zbraslavské předlohy (srov. J. ZACHOVÁ, *Předmluva*, in: *ibidem*, s. XIII). Jana Zachová podrobila *Kroniku Františka Pražského* také podrobnému obsahovému a stylistickému rozboru, srov. Jana ZACHOVÁ, *Die Chronik des Franz von Prag: inhaltliche und stilistische Analyse*, Praha 1974.
- 57 Výjimkou jsou především kapitoly spjaté s osobou císaře Jindřicha VII. (I/111–114, 116–120, 122–123).
- 58 Tak je tomu zejména u výpisků z prvních třiceti kapitol první knihy *Zbraslavské kroniky*.
- 59 Z první knihy *Zbraslavské kroniky* věnoval František Pražský více prostoru kapitolám 54, 63, 64, 71, 80, 105, 128 a zvláště kapitolám 84, 108, 109 a 126. O Františkově reflexi *Zbraslavské kroniky* obsáhle pojednala J. ZACHOVÁ, *Die Chronik des Franz von Prag*, zde zvl. s. 26–53, 66–83.
- 60 Srov. M. BLÁHOVÁ, *Dílna středověkého historika*, s. 31.

Pro konstituování kritického textu druhé knihy *Zbraslavské kroniky*, zachované v autografu, Františkova kronika valný význam nemá. Podobně je tomu u knihy první, která byla Františkem excerpována v menším rozsahu a zachovala se v dosti spolehlivých rukopisech: srovnání paralelních pasáží prvních knih obou kronik ukázalo, že Františkův text neobsahuje lepší čtení než rukopisy *Zbraslavské kroniky*, nicméně že na místech, kde se *I*, *D* a *R* (popř. *ID* a *R* nebo *I* a *DR*) rozcházejí, téměř vždy obsahuje tu z jejich variant, kterou lze považovat za nejbližší originálu. V některých úsecích navíc každá z recenzí Františkovy kroniky obsahuje odlišná čtení, jež se dochovala v různých větvích rukopisné tradice první knihy *Zbraslavské kroniky*. Tato skutečnost by nasvědčovala hypotéze, že i v případě prvního svazku díla rektor vyšehradské školy pracoval s autografem, v němž mohla některá místa v důsledku autorských zásahů zavdávat opisovačům podnět ke dvojímu způsobu čtení.⁶¹

V případě třetí knihy *Zbraslavské kroniky* však činí nedostatek jiných kontrolních pramenů z Františkova historiografického pojednání důležité vodítko při restituování některých míst vydávaného textu. Mezi ně patří zjevné omise, jichž se píšeš *I* tu a tam dopustil. Např. v souvětí: *Porro Philippus, rex Francie, ipso ignorante tale militare exercitium factum fuerat, omnes, qui interfuerant, Parysius captivavit* (III/10) zjevně opomenul přepsat důvodovou spojku mezi slovy *Francie* a *ipso*, kterou však lze doplnit podle obdobně formulovaného místa Františkovy kroniky: *Porro Philippus, rex Francie, quia ipso ignorante tale exercitium*

61 Např. *Chronicon Francisci Pragensis* I, 22, s. 56: *rex pacificus et magnificatus es; magnificatus* je dochováno v první recenzí Františkovy kroniky a v rukopise *R Zbraslavské kroniky*, *magnificus* je dochováno ve druhé recenzí Františkovy kroniky a v rukopisech *I* a *D*. *Chronicon Francisci Pragensis* I, 24, s. 62: *nix, gelu, bruma* [...] *terre superficiem operiebant*: čtení *bruma* se nachází v první recenzí Františkovy kroniky a v *D* i *R*, *pruina* v druhé recenzí Františkovy kroniky a v *I*. *ibidem*, s. 63: *regimine satis confuso*; *satis* stojí ve druhé recenzí Františkovy kroniky a v *R*, *sat* v první recenzí Františkovy kroniky a v *D* (s variantou *stat* v *I*). *Chronicon Francisci Pragensis* I, 28, s. 72: *in altum crescencia elevaverant*: *elevaverant* je zachováno v první recenzí Františkovy kroniky a v *D* i *R*, *elevaverunt* v druhé recenzí Františkovy kroniky a v *I*. Pravděpodobnost užití autografu Františkem Pražským zvyšuje nevelký časový odstup mezi ukončením prací na *Zbraslavské kronice* (smrti autora r. 1339) a okamžikem, kdy penitenciář Jana IV. z Dražic zahájil svou historiografickou činnost (kolem r. 1340, srov. J. ZACHOVÁ, *Předmluva*, s. VII).

fuerať factum militare [...].⁶² V souvětí: *Pretacta regum famosa discordia iam commovit in Almania plura loca, siquidem Ludwicus Bawarus cum omni sua possibilitate auxilium proponit afferre, principes vero plures alii assistere alteri volunt parti*, již první český překlad *Zbraslavské kroniky* postrádal explicitní určení strany, již se Ludvík Bavor zavázal pomáhat, a tak si je do textu doplnil: „[...] ježto Ludvík Bavor vši svou možností chystá se přispěti na pomoc [**Anglii**].“⁶³ Že se určení toho druhu v citovaném úseku s velkou pravděpodobností skutečně nacházelo, o tom svědčí následující formulace Františkova: *Luduicus vero Bawarus regi Anglie auxilium proposuit afferre [...]*.⁶⁴

Františkova kronika dále obsahuje některé varianty, které se jeví jako výrazně lepší a znění originálu bližší než čtení zachovaná v *I*. Např. ve verších: *Ergo, Dei Nate, ditissimus es deitate, / ast in natura carnis simus tibi dura, / pauper vis fieri, vis pauperibus misereri* (III/8), které J. Loserth i J. Emler přepsali (bez upozornění) s tvarem *scimus* místo nelogického *simus*, se jistě původně nacházelo ve Františkově kronice zachované *sumis*, které do textu obsahově i metricky skvěle zapadá („v tělesné přirozenosti však obtíže **na sebe bereš**“), bylo však písařem *I* (popř. jeho předlohou) chybně přepsáno.⁶⁵ Podobně ve větě: *[...] dux in nocte, que diem*

62 Srov. *Chronicon Francisci Pragensis* III, (3) 8, s. 158. J. Emler (*Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 329A) místo raději opravil podle vzoru Loserthova (*Die Königsaaler Geschichtsquellen*, s. 520) doplněním synonymního *quod*.

63 Srov. *Die Königsaaler Geschichtsquellen*, s. 531; *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 335B; *Kronika zbraslavská*, s. 611; stejně, ovšem aniž by překladatelé upozornili, že formulaci oproti znění edice doplnili, *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae* (rev.), s. 416.

64 Srov. *Chronicon Francisci Pragensis* III, 11, s. 167. Také podivnou formulaci z 11. kapitoly třetí knihy, kterou J. Loserth a J. Emler nechali bez opravy: „**Ubi tribus ebdomadis iuramento et pacto inter se de fide et concordia mutuo servanda factis** Iohannes rex Bo^mie Casymir regem Cracouie [...] secum adduxit et Pragam in die beati Nicolai cum eo pariter introivit“, objasňuje nahlédnutí do Františkovy kroniky, z níž vyplývá, že v *I* bylo po časovém určení *tribus ebdomadis* nejspíše opomenuto participium *commoratus*: „**Ubi tribus ebdomadis commoratus**, iuramento et pacto inter se de fide et concordia mutuo servanda facto, rex cum suis in Boemiam rediit [...]“; *Chronicon Francisci Pragensis* III, (3) 8, s. 159.

65 K edicím srov. *Die Königsaaler Geschichtsquellen*, s. 518, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 328B; *Chronicon Francisci Pragensis*, III, 6, s. 156. Rudolf Mertlík přeložil podle Emlerovy verze: „[...] přebohat, Synu Boží, jsi božstvím, však **dobře** též **víme**, / v tělesné přirozenosti že kruto je tobě“, srov. *Zbraslavská kronika – Chronicon Aulae regiae* (rev.), s. 409, podobně ostatní překlady.

beati Georgi sequitur, cum toto suo exercitu clam fugit, postquam nemo in castris, que metati fuerant, de mane inventus fuit (III/12), stálo v původní verzi nejspíše Františkovo *post quem*.⁶⁶

Navzdory uvedeným příkladům ovšem platí, že obecně je třeba k dochovanému textu Františkovy kroniky coby pomůcce při konstituování textu třetí knihy *Zbraslavské kroniky* přistupovat obezřetně a dobře zvažovat všechna *pro et contra* případných emendací, neboť kromě textových variant, které se ve srovnání se zněním jihlavského rukopisu jeví jako smysluplnější a původnější, obsahuje také řadu zjevných chyb. U některých míst třetí knihy se tak lze jen dohadovat, jak byla autorem skutečně formulována.⁶⁷

66 Srov. *Die Königsaler Geschichtsquellen*, s. 524, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 332A; *Chronicon Francisci Pragensis*, III, 9, s. 162. Otázkou je, zda tomu stejně nebylo také se čtením *sana* v souvětí I: „Predicta Anna, licet annis tenella, tamen ostendit in opere, preventa utique Dei gracia, quod sensibus esset **sana**“ (III/9), srov. *Die Königsaler Geschichtsquellen*, s. 519, *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 329A. V *Kronice Františka Pražského* se na místě *sana* nalézá varianta **cana**, srov. *Chronicon Francisci Pragensis*, III, 7, s. 157. Záměnu s a c sice nelze vysvětlit jednoduchou písařskou chybou a adjektivum *sanus* je ve *Zbraslavské kronice* užíváno mj. ve významu „rozvážný, rozumný“, nicméně v souvislosti s topem *puella senex*, založeném na kontrastu mezi mládím hrdinů vyprávění a jejich duševní vyzrálostí, má Petr Žitavský ve zvyku uchylovat se k adjektivu *canus* („popelavý, zralý, zkušený, prastarý“), navozujícím představu stařeckých šedin. Srov. obdobnou frázi vztahující se k Elišce Přemyslovně: „juvenis etate, sed matura moribus et mente cana“ (I/88), *Petra Žitavského kronika zbraslavská*, s. 122B.

67 Příkladem může být zjevně porušený šestý verš čtvrtého metra kapitoly III/3. Pasáž, jejíž je součástí, je složena z trojdílných hexametřů, vyznačujících se vnitřními rýmy na konci 2. a 4. stopy a koncovým rýmem spojujícím vždy dva verše po sobě. Zmíněný verš se dochoval ve dvojím znění – I: „nescis, nam te prelia pluraque tedia ledunt“, *Chronicon Francisci Pragensis*: „nescis nam dura te plura prelia ledunt“ – žádné z nich však neodpovídá obvyklému schématu trojdílných hexametřů, neboť nevytváří obvyklé rýmy po 2. a 4. stopě, byť základ pro ně je v obou verzích přítomen (I: *prelia – tedia*, *Chronicon Francisci Pragensis*: *dura – plura*). Je možné, že v autografu 3. knihy se na tomto místě nacházela oprava, která v I ani *Fr* (popřípadě v jejich předlohách) nebyla správně pochopena (František do veršů Petra Žitavského aktivně téměř nezasahoval, pokud je nechtěl použít v jiné souvislosti, než v jaké se nacházely ve *Zbraslavské kronice*). Vzhledem k opakování adjektiva *durus* v posledním verši pasáže předpokládám, že blíže k autorské podobě má spíše znění rukopisu I, který je v citovaném verši neobsahuje. Rytmičkému schématu trojdílných rýmovaných hexametřů by verš odpovídal např. po následující úpravě slovosledu verze I: „nescis, prelia nam te tedia pluraque ledunt“.

Identifikace autorit⁶⁸

K úkolům tvůrců edic patří také pátrání po dílech, jež v textu vydávané písemné památky zanechala nějaký ohlas. V našem případě jde o literární prameny, v nichž autoři *Zbraslavské kroniky* nacházeli inspiraci pro ztvárnění zvolené látky a z nichž čerpali věty, verše nebo jejich části, které využívali při vytváření svého vlastního textu. Z předchozího bádání se o identifikaci ohlasů jiných děl v textu kroniky nejvíce zasloužil J. Loserth, nová zjištění v tomto ohledu přinesl také překlad F. Heřmanského a R. Mertlíka, a zejména pak nejnovější německý překlad J. Bujnocha a S. Albrechta.⁶⁹ Při přípravě nového vydání *Zbraslavské kroniky* bylo zapotřebí všechny odkazy na dříve vyhledané prameny prověřit a současně se pokusit o určení ohlasů dosud neidentifikovaných. K tomuto účelu posloužily elektronické databáze antických a středověkých textů přístupné (po registraci) na adrese <http://litterae.phil.muni.cz/> a také aplikace Google books. S pomocí uvedených nástrojů bylo možno dospět k následujícím závěrům.

Nejfrekventovanějším literárním zdrojem *Zbraslavské kroniky* je bezpochyby bible: jsou z ní citovány jednotlivé verše nebo jejich úryvky, někdy v krátkém sledu za sebou. Vedle citací z Písma byly ve *Zbraslavské kronice* nalezeny (byť v daleko menším rozsahu) také obraty pocházející z liturgických textů, zejména antifony, části modliteb a liturgické formule.

Druhou skupinu vlivných textů představují díla antických autorů. Výraznější výpůjčky v rozsahu jednotlivých veršů nebo jejich částí byly zjištěny především z děl Horatiových (*Epistulae, De arte poetica, Satirae*), Vergiliových (*Aeneis, Eclogae*), Ovidiových (*Epistulae ex Ponto, Metamorphoses*), z pseudo-Catonových *Distich* a z Boethiovy *Consolatio Philosophiae*. Vliv Vergiliovy *Aeneis* a Ovidiových děl se formou užití některých typických spojení odráží v dikci Petra Žitavského. Identifikované ohlasy antických prozaiků ve *Zbraslavské kronice*, o nichž dosud nebylo známo téměř nic, pocházejí především ze spisů filozofické-

68 V následujícím textu stručně resumuji zjištění publikovaná ve studiích A. PUMPROVÁ, *Ohlasy bible, antických a středověkých autorů*, s. 81–117; EADEM, *Doleo super te. Literární kontext planktů nad smrtí Václava II.*, ČMM 133, 2014, 1, s. 25–51.

69 U některých v tomto překladu uváděných odkazů však souvislost textu *Zbraslavské kroniky* s udávanými autoritami nepovažuji za dostatečně průkaznou, srov. A. PUMPROVÁ, *Ohlasy bible*, s. 81–117.

ho ražení, a sice v první řadě z latinských překladů Aristotela (*Metaphysica*, *De caelo et mundo*, jejich prostředníkem bylo patrně nějaké florilegium aristotelových, popř. obecně filozofických textů), dále pak z Porfýriovy *Isagogé* a ze spisů Senecových (*De ira*, *De clementia*, *Naturales quaestiones*).

Také ohlasy děl patristických a středověkých autorů ve *Zbraslavské kronice* (opět převážně nově zjištěné) mají zpravidla charakter izolovaných sentencí, veršů nebo jejich částí. Pokud jde o prozaické spisy, byly nalezeny především citáty a parafráze míst z latinské verze kázání Jana Zlatoústého na svátek svatého Pavla, ze spisů Řehoře Velikého (*Homiliae in evangelia*, *Moralia in Iob*), Augustina (*De civitate Dei*, *Sermones*, *De natura et gratia*), z pseudoaugustinovských textů, z kázání Paschasia Radberta, z děl úžeji spojených s cisterciáckým řádem (především ze *Sermones super Cantica canticorum* Bernarda z Clairvaux, ale také z dalších spisů jemu ve středověku atribuovaných) a z jiných zpravidla jednotlivě zastoupených autorit.

Je příznačné, že ohlasy řady básnických skladeb autorů patristického a středověkého období, jež byly v textu *Zbraslavské kroniky* nově nalezeny, mají podobu pouhých částí veršů, zpravidla „polovin“ hexametřů, a stejně je tomu s anonymními verši, které ve středověké literatuře kolovaly jako obecné jmění vzdělanců. K výpůjčkám tohoto typu nejspíše docházelo tak, že se autorovi při skládání básnických partií vybavovaly verše, s nimiž se dříve (např. v rámci školní výuky nebo liturgické praxe) setkal, a on jejich části podle potřeby doplňoval a přetvářel tak, aby ve výsledku odpovídaly jím zvolenému metrickému schématu a pojednávané látce.

Co do intenzity využití literárních zdrojů se od ostatního textu *Zbraslavské kroniky* zásadním způsobem odlišuje 81. kapitola první knihy, nazvaná *Pláč Královské síně nad smrtí jejího zakladatele*.⁷⁰ Starší bádání si povšimlo vysoké frekvence biblických citátů v jejím textu, a charakterizovalo ji proto jako biblický centon. Nově se však ukázalo, že planktus je tvůrčím zpracováním doslovných výpůjček vět, obrátů a veršů (včetně některých biblických citátů) ze tří vybraných vzorových textů: z pláče Bernarda z Clairvaux nad smrtí jeho bratra Girarda (dochován v rámci 26. kázání sbírky *Sermones super Cantica canticorum*), z Jákobova nářku nad domnělou smrtí Josefa (*Lamentatio Iacob super Ioseph*,

70 K tomu srov. A. PUMPROVÁ, *Doleo super te*, s. 25–51.

zvanou též *De venditione Ioseph*) Petra Rigy, který se mj. tradoval v rámci jeho slavného biblického eposu *Aurora*, a z apostrofy Smrti, jež tvořila součást slavné *Poetria nova* Galfreda de Vino Salvo. Ačkoliv Petr Žitavský z uvedených děl těží i na jiných místech kroniky, přístup, který k nim uplatnil v této kapitole, je jak co do míry, tak co do způsobu využití cizích literárních výtvorů ve *Zbraslavské kronice* naprosto ojedinelý.

Závěr

Na předchozích stránkách bylo na vybraných příkladech ukázáno, že díky přesnější transkripci rukopisných záznamů textu *Zbraslavské kroniky* a studiu jejich vztahů, díky uplatnění zásad moderní ediční techniky a možnosti využívat elektronické nástroje k identifikaci autorit a konečně díky zohlednění nových poznatků o jazyce, stylu a celkovém způsobu práce Petra Žitavského představí nové vydání *Zbraslavskou kroniku* v podobě bližší autorskému textu, než v jaké ji zpřístupnily starší kritické edice, a v souvislostech, jež o ní dosud nebyly známy. V obou těchto ohledech spatřuji důležitý přínos pro spolehlivější využití *Zbraslavské kroniky* jako historického pramene. Na nedostatky vydání J. Losertha a J. Emlera, jenž se ve zpracování edice ukázal na svém předchůdci závislejším, než se očekávalo, nebylo poukazováno kvůli znevážení jejich práce: pokud by svými edičními počiny neposkytli medievistickému bádání pomyslná ramena, na nichž dnes stojí, těžko by mohlo vidět o tolik věcí více a na větší vzdálenost, než bylo dáno jim. Prověření spolehlivosti starších vydání *Zbraslavské kroniky* nicméně pojmenovává problematické aspekty, které nejspíše sdílejí také soudobé edice jiných památek,⁷¹ a poukazuje na naléhavou potřebnost kritického studia pramenů v nezákladnějším slova smyslu, trendům naší doby, nepřejícné k časově náročné ediční práci, navzdory.

71 K obdobným jevům u Emlerovy edice *Kroniky Františka Pražského* srov. J. ZACHOVÁ, *Die Chronik des Franz von Prag*, s. 20–22.

A Beggar instead of a Doctor

A new edition of the *Chronica Aulae regiae*
and its contribution to the use of this chronicle
as a historical source

The *Chronica Aulae regiae* is the most significant narrative source describing the history of the Czech state during the closing years of the thirteenth and early decades of the fourteenth century. The chronicle also refers to events in neighbouring countries. Despite its importance, the text of the chronicle has so far been available only in the old critical editions of the final decades of the nineteenth century (1875 Johann Loserth and 1884 Josef Emler). The writing of this article coincides with the preparation for publication of a new modern critical edition. The aim of this article is to highlight problematic aspects of earlier editions and indicate distinct solutions used in the forthcoming edition. This most recent research on the manuscripts of the chronicle has led to the following crucial findings. J. Loserth and J. Emler were hypercritical with regard to readings of the individual manuscripts and made a number of unfounded changes. In some cases, their transcription of the manuscript texts was careless. In their selection from several preserved readings of the same passage, they did not always place those variants that could be regarded as the closest to the original wording in the main text of their editions. The text of the preserved autograph of the second book, of which both editors had only mediated information, was not sufficiently taken into consideration. The extent to which J. Emler employed the edition of his precursor is also surprising. Thanks to the more precise transcription of the variant readings of the chronicle manuscripts, the study of their relationships, the application of modern editorial principles, the use of electronic tools in the identification of the reception of other works in the chronicle, and the employment of new findings regarding the language, style, and general way of working of Peter of Zittau, the new publication will present the *Cronica Aule regie* in a form closer to the author's original version than earlier editions, enabling us to interpret this important historical source more precisely.